

Budapest város megírni nem oly könnyű dolog, aminőnek az eláinto látszik. A főváros, illetőleg kettős városnak helyrajzolata csupán a legáltalánosabb keret, amelyet tartalommal, még pedig történeti s nem geológiai vagy technikai tudással kell kitöltenie a vállalkozónak. Ha valahol, a városok geográfiájában bizonyosodunk meg leginkább a geográfiai tudomány kettős természetéről. 1. Értetni kell itt a lakóhely közönséges, fizikai viszonyainak ismeretéhez, de 2. még jobban kell tudnunk a város lakóainak és Magyarországnak történetét, hogy elfogadható képet adjunk akár Pest, akár Buda fejlődéséről.

Itt csak egy fejezetről, *Pest településéről* írom le felfogásomat széles esetvonalásokkal véghezvitt vázlatban, amiből ki-ki meggyőződhetik, hogy *vérbeli geografus* kell hogy legyen, aki fővárosunk geográfiájának leírásába fog, mert a földhöz köttség babona, nem tudományos igazság. Földhöz kötött az állat, talán a kezdetleges nép — ha ugyan van ilyféle a földön — de soha politikai életet élő nép, amely városokat épít és történelmet csinál.

Bele vagyunk ugyanis szédülve ma a természettudományok mindenhatóságának fantomjába s félő, ha a természettudósnak dilettáns keze kihajigálja a klasszikai és nemzeti nyelvek tanítását a középiskolákból; ha mathezissel és vegytannal akarja pótolni a fajerőt és szellemet nevelő történeti és szellemi tudományokat — az ilyen kicsi népek buknak bele a kísérletezésbe, minő a nyelv- és nemzetóriások közé ékelt magyar. A nagyok kiheverik ezeket a kríziseket, a kisebbek belepustulnak. Maga a Duna is perem-folyó, mely geológiaiilag két külön földdarabot különít el egymástól, a partjain fölépült Pest is, Buda is, egymástól teljesen különböző, teljesen más fejlődésű város. Ha Buda a rögös Dunántúl középkori kifejezője, Pest a fejlődő és sűrűsödő Alföld szegélyvárosa. Amaz a régi, ez az új Magyarország városi típusa. 1700-ban alig 4000 lakósa volt Pestnek, egyetemi hallgató koromban, 1872—1875, az egyetem bölcséletkari épületeinek során kőfal meredt s az Andrásy-utnak, körutaknak híre-hamva sem volt. Hogyan lehet tehát a mai Pestről a régire következtetni? Sehogy. Csak kettő bizonyos, 1. hogy a rómaiak a Duna balpartján is állítottak határvédő castellumokat, mint azt legújabbán Kurucz János kimutatta és 2. hogy a Dunának szigetes átkelőit és medrének összeszűkülő helyein való rév-rendszerét már az avarok is ismerték. Az a hajósnép, mely őse volt a valamikor híres magyar hajósnemzedékeknek, halászoknak, dunai molnároknak és töltéscsináló kubicosoknak. A sok magyar folyó megtanította a magyar népet a folyók megfékezésére, esatornázására,

...öreinket, pedig val... erdekes... mint hogy mikép változnak át üledékes kőzetek timörökké, miként leszen trachytból nyirok?

Az avar pusztának pesti maradványa a bécsi vagy ujbecsi buckás pusztá, rövidesen *Uj-Bécs*, mely a Rákos-patak s a Margit-sziget táján kiszakadó kerepesi (Krebs = Rákos?) árok között terült, körülfogta még a XIII. századbeli pesti várat, sőt rövidül szolgált — kerepesi rév — a szigeten fekvő Pestnek. Az árok a mai összekötő-híd vagy Ferenc József-híd tájékán torkollott a Dunába.

Ennek a bécs-nek semmi értelme, ha nem tudjuk, hogy Wien-t, mely a szlovén wieden = látótorony, őrhely, az avarok Bécsnek nevezték, mivel nekik is megvoltak a maguk őrhelyeik, őrtornyai, *becsék*. Ó- és Török-Becse, Becskerek (kiesi törökül görbül, mert a becskeréki vár, a mai megyeháza, a Bega déli görbületi fordulója felett épült). Ha tehát bece volt a pesti parton, azt az avarok nézték ki, a Duna melyik pontja alkalmas az átkelésre? Ujpest és Ó-Buda között, hol több az átkelést segítő sziget, vagy a soroksári dunaág felett a Duna legszűkebb helyén, körülbelül a Petőfiter és Elevátor tájékán, közel azonban ugy Kelenföldhöz, hol Székesfehérvár és Tata felé nyílik az ut, mint Aquincumhoz, hol az Esztergomba kalauzoló solymári és vörösvári völgyek mutatták az utat az avaroknak és magyaroknak. Két átkelőjük is lehetett. Hiszen még a XVIII. században is kettő volt az akkori Pestnek.

Érdekes, hogy a Dunántúlra vezető utak hírmondói megmaradtak a budai hegyek neveiben.

A solymári ut bejáratát őrzi a *Péteri* hegy (237 méter magas). Ez a középkori szlávból lett német szó: őrházat jelent és igen gyakori helynév hazánkban. A völgy haladtában kettéválik, u. m. a vörösvári és wiesenthali völgyekre. A kettőnek gorca a *Wiedenthal*, ugyanaz, mi Bécs, Wieden = őrhely. Szlovén szó ez is, mint Peter, miből persze szent Pétert és Péteri-t csináltak a történet folyamán. A wiesen sem réti völgy volt, hanem wiedna, svidna = látható, világos völgy, amint a völgyzáró *Windberg* (241 méter) sem német, hanem őrtálló viden-hegy, a szemközti *Kmár*, ma Gelsenhegygel együtt, mi már a budai német polgárok fordítása Komárból. Ez elavult szláv szó és határt, végpontot jelent. Innen Komárommegye neve is.

A tata-bicskei utra vezető *budaörsi* uton újra találunk őrállomásokat jelölő neveket. Őrs, őrsöd, örmező, mind azt jelentik, hogy fontos és járt ut volt hajdan, s hogy a történeti geográfiának effélére is ki kellene terjeszkednie, nem csupán helységnévtárak és birtok-tagok oklevélbeli böngészetere. Ugyanott találunk egy másik, kisebb *Péteri-*

területet, a... uttal s határ értelm... berek, mocsár, hegy, min... szláv szó átmásítása. Ez a kom... apja a mai... *mörmege* nevének is, mert az ország megyéinek fejlődése sorában ez az utolsó, a határszéli megyék egyike volt a Felvidéken.

De a sz. *Gellért* hegyet is félreismerték. Ez a horszt vagy bérefok azonnal szembetűnő, akár Vác, akár az Alföld felől közeledünk Pesthez. Egy *nem* szláv, hanem talán avar, vagy más finn-ugor nép az ilyen szembetűnő, kimeredező fokot *püsty*-nek nevezte. Még Bél Mátyásnál is olvassuk, hogy a jazygok alatt *пестов* vagy *пестов* (latinul *peccion* vagy *peccion*) nevezték a hellén írók Pestet. Bél ezt a szót *püsti*-nek mondja és az avarok pusztájára alkalmazta. Pedig, ha a becei pusztának neve „*püsti*“ volt — az csak bérecet, hegyfokot jelenthetett, illetve arról neveződött el az avarok pusztája is.

Az ó-bolgárok ezt a sziklafokot *pecs*-nek, *pecsinának*, *pest*-nek mondták. Így semmiféle kályha vagy kemence, semmiféle római téglavető, mint dr Oberhammer és Hunfalvy Pál vélik, sem a budai hévvezek forrás-csőve vagy lyuka nem adhatott s nem adott Pestnek nevet (Rómer szerint „a budai hévvezek pestből bugyognak“), hanem a Gellért-hegynek nevezett *sziklafok*, a *püsty* (vagy *pürty* finnül), mely mint legszembetűnőbb a Duna keskenyedő medre fölött az átkelés helyét jelezte. Jól tudom, hogy *pirty* és *püsti*: kormos kunyhót is jelent, hol a halakat aprítják és füstölik — de ez is csak az én nézetemet igazolja, hogy a pesti oldalon Sz. Endre és Csepel-szigetek között nagy *viza*- és *tok*-halászat folyt a legrégebb kortól kezdve. Tudós bakafantoskodás tehát szavakba és nyelvtörténetbe kapaszkodni, midőn *dolgokról*, nem szavakról van szó. Akár a bérefokra, akár a füstös szárító kunyhókra vonatkozik a *püsti*, *püsti* szó, akár sziklafokra, mint *pezs*, *pest* — fordító népek csak a hasonlatosságuk szerint vesznek át idegen neveket — a tény az, hogy Pest *első* telepesei *nem szlávok*, sem germánok, sem ó-szlovének, bolgárok nem voltak, hanem valami *uralaltái* nép. Talán a bolgár, alán, jazyg? Legújabbán cserkeszeknek mondják a jászok elődjait. Az is tény, hogy más a jász, más a kun, csak idővel lett belőle jászunk. Nem oly boldog beszéd ezek után, mint a nyelvtudósok hiszik, hogy a palócok sem kunok, hanem a magyarokkal rokon nép. Kun csak a XIII. századbeli s a tatárok elől menekült török, most már elmagyarosodott nép.

Dr Czirbusz Géza.